

FOR MIN SJÆLS FRELSE?

KVINDERNES SÆRLIGE ROLLE I SENMIDDELALDERENS DANSKE DONATIONSKULTUR

■ NORA AMALIE MUNCH ANDERSSON

Sjælegaver til kirken var en central del af middelalderens samfund. De er derfor væsentlige for vores forståelse af perioden som helhed, men i særdeleshed de økonomiske, sociale, mentale og religiøse strukturer. Vesteuropæisk middelalderens donationskultur er blevet betegnet som en af de største kollektive gavegivningsprocesser i menneskets historie,¹ og ved reformationen ejede kirken mere end en tredjedel af jorden i datidens Danmark.² I de breve og testamenter, som i eftertiden er blevet brugt til at belyse donationskulturen, har en række forskere kommenteret på det bemærkelsesværdigt store antal kvinder, som er repræsenteret i materialet. Første gang, den danske donationsforskning fik et kønsmæssigt perspektiv, er ved en undersøgelse af den sociale og kønsmæssige fordeling af gaver til danske herreklostre frem til 1385. Undersøgelsen viste, at 15 procent af donationerne var doneret af kvinder, mens at de stod for 20 procent af donationerne til nonneklostrene.³ I en undersøgelse af donationer til Maribo nonnekloster i perioden 1410-1530 stod kvinden som aktør endnu stærkere frem. Resultatet viste her, at kvinderne gav 53 af 95 gaver til klostret, hvilket svarer til næsten 56 procent.⁴ Bemærkelsesværdigt nævnes dette resultat blot perifert og uden yderligere refleksion. Samme kvindelige tilstedeværelse ses i en optegnelse over donationer til kirkelige institutioner på Island i perioden 1375 til 1540. Her beskrives 14 testamenter og donationsbreve med kvindeligt fortegn og ligeledes 14 med mandligt fortegn. Tre er uden kønsbestemt afsender.⁵ Til trods for at flere altså har bemærket kvindens fremtrædende position, har fænomenet aldrig været fokus for en selvstændig undersøgelse og forsøgt forklaret. Dette er netop

---

1 Ingesman: 'At mageskifte det timelige med det åndelige', 3.

2 Jakobsen: 'MYTE: Den katolske kirkes gods'.

3 Rasmussen: 'Gaver til klostrene i middelalderen'.

4 Bay: 'Donationerne til kirken i dansk senmiddelalder', 329.

5 Arnórsdóttir: 'Sjælegaver i islandsk senmiddelalder', 441. De nævnte forfatteres forskellige fremgangsmåde og metoder (herunder manglen på et almengyldigt donationsbegreb) betyder, at tallene ikke skal betragtes som bevis på forskelle eller ligheder de undersøgte områder og perioder imellem. Tallene skal bruges med varsomhed, når de sættes i kontekst med hinanden. De forskelligartede tilgange kan dog siges at understrege resultatet, da kvinderne står stærkt i de forskellige undersøgelser dette til trods.

formålet med denne undersøgelse. Her undersøges kvindernes rolle i senmiddelalderens donationskultur med et empirisk udgangspunkt i to udvalgte brevsamlinger fra henholdsvis et sjællandsk og et jysk kloster, nemlig Esrum Kloster vest for Helsingør og Dueholm Kloster på Mors. Undersøgelsen bekræfter her, hvad den tidligere forskning har antydnet, nemlig at kvinder står solidt frem som aktive aktører i donationskulturen.

Spørgsmålet er nu, *hvorfor* kvinder har denne aktive og fremtrædende rolle i donationskulturen? En forklaring kan være, at kvindens rolle som omsorgsgiver i dødekulten kan have påvirket hendes råderum og incitament til at donere. Forskningen i kvindens rolle i dødekulten peger på, at kvinden havde en særlig rolle som sjælens fortaler. En rolle, som var knyttet til hendes rolle som omsorgsgiver i hjemmet, og som var eksemplificeret af Jomfru Maria i for eksempel kalkmalerier. En alternativ forklaringsmodel, som også vil blive undersøgt, er hvorvidt en del af forklaringen kan ligge i kristendommens indbyggede forestilling om, at kvinder i særlig grad var belastet af synd og derfor havde behov for at søge mere sjælfrelse gennem donationer. Denne forklaring finder sin berettigelse i forskningen i donationskulturens årsagsforklaringer, som enstemmigt peger på ønsket om sjælfrelse som den primære drivkraft bag donationerne. En sidste forklaringsmodel, som vil blive undersøgt, er, hvorvidt kvindens sociale og økonomiske forhold kan have påvirket særligt enker til at søge social og økonomisk sikring efter mandens død, blandt andet gennem aftægtsordninger, som der findes flere eksempler på i de undersøgte brevbøger.

Brevbøgerne fra henholdsvis Dueholm og Esrum danner grundlaget for den empiriske analyse. De to klostre udgør naturgeografisk, kulturelt og logistisk to yderpunkter, hvilket kommer til udtryk i kildernes forskellighed. Brevene fra Dueholms Diplomatarium er i reglen kortere og centreret omkring de verdslige goder.⁶ Følgelig ligner Dueholm Klosters donationsbreve til forveksling de breve, som indeholder aftaler om mageskifter og pantsættelser. Problemet med brevbøgerne forskellighed er, at der sker en simplificering i forbindelse med den kvantitative analyse, som ikke yder de individuelle breve fuld retfærdighed. Modsat kan forskellene styrke undersøgelsens resultat i de tilfælde, hvor de to ellers umiddelbart forskelligartede brevbøger begge peger på samme tendens. For begge klostre gælder det forhold, at flere af brevene er bekræftelser på tidligere donationer, hvor det oprindelige donationsbrev er gået tabt.⁷ I mange tilfælde henvi-

---

6 Dette kan ses i forhold til brevene fra Esrum, men er ligeledes kommenteret af O. Nielsen i hans forord til *Dueholms Diplomatarium* i udgivelsen fra 1872. Nielsen: *Dueholms Diplomatarium*, XII.

7 Ole Bay behandler blandt andet problematikken omkring adkomstdokumenternes juridiske funktion. Adkomstdokumenterne fulgte donationen og fungerede som bevis for ejerretten. I tilfælde af at det donerede afhændedes, blev det originale adkomstdokument videregivet, eller et nyt dokument blev udformet i dets sted. Beviser for donationer, som senere skiftede hænder, vil derfor ofte være gået tabt for eftertiden. Fremtrædende bliver denne

ses der til tidligere breve og aftaler, som altså desværre ikke er bevaret.⁸ Når det er sagt, er 110 donationsbreve fra de to brevbøger inkluderet i undersøgelsen. Fra Dueholms Diplomatarium betegnes 70 breve som donationsbreve fra perioden 1371-1515, og fra Esrum Klosters brevbog består 40 donationer fra perioden 1246-1492. Hvilke kriterier, der har været opsat for at et brev, har kunnet betegnes som et donationsbrev, er ikke givet, hvilket også kan være en del af årsagen til den store spredning i resultaterne fra den tidligere gennemgåede forskning. Begrebet "donation" mangler en almengyldig definition, hvilket må siges at være yderst afgørende for undersøgelsens resultat, hvorfor det kræver et separat afsnit nedenfor.

DONATIONSBEGREBET

De fleste af brevene fra de to klostre indeholder et udtalt ønske om, som minimum, at få sjælfrelse. Ofte blev der stillet krav til, hvordan donationen skulle forvaltes, og oftest var det krav om sjælemesser, årlig bespising af præsterne eller de fattige,⁹ køb af alterlys,¹⁰ bygningen af et alter¹¹ eller ønsker til begravelser.¹² Spørgsmålet er, hvor mange krav om donationens udbytte der må stilles, før det ikke længere er en 'gave', men bevæger sig over i en handel? I de mest yderliggående tilfælde er der tale om såkaldte aftægtsordninger.¹³ Flere breve har netop været problematiske at placere i kraft af donationens funktion som aftægtsordning. Brevene, særligt fra Dueholm, indeholdt ofte nøje anførte krav om den årlige mængde korn, antal husdyr på klostrets jord, hyrdeomkostninger for husdyrene, tørvegravning, kålhaver med videre. I mange af brevene er det i begyndelsen anført, at 'gaven' var givet for sjælens frelse. Men er inklusionen af en sådan sætning nok til at skille en donation fra en handel, hvis kravene ellers kan sidestilles? Et

---

problematik ved reformationen, som tillod muligheden for at kræve doneret gods tilbage og dermed udhule mængden af overlevne donationsbreve. Bay: 'Donationerne til kirken i dansk senmiddelalder', 319-320.

8 Breve, som nævner forudgående aftaler, er Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 1, 2, 22, 26, 58, 63, 64, 87, 90, 98, 134, 141, 142, 164, 172 og Christensen m.fl. (red.): *Esrum Klosters Brevbog*, brev nr. 92, 102, 103, 112, 113, 123, 133, 208, 251.

9 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 9, 12. og Christensen m.fl. (red.): *Esrum Klosters Brevbog*, brev nr. 93, 115, 116.

10 Christensen m.fl. (red.): *Esrum Klosters Brevbog*, brev nr. 93, 107.

11 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 23, 38, 64.

12 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 3, 50, 95, 96, 119, 123, 142, 160. Christensen m.fl. (red.): *Esrum Klosters Brevbog*, brev nr. 116, 125, 139, 148, 150, 157, 206, 208.

13 Begrebet bruges her med henvisning Inger Dübecks definition af aftægt, som var det forhold, at giver eller testator, som hele eller dele af vederlaget, betingede sig livsvarigt underhold i form af bolig, lidt dyrehold og andre nødvendigheder. Aftalerne kunne også betinge gravsted og sjælemesser. Normalt var forholdene klart reguleret af aftægtskontrakten. Dübeck: *Kvinder, familie og formue*, 115-121, 263-264. Eks. fra de to brevbøger: Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 26, 62, 63, 79, 81, 90, 93, 121, 138, 141; Christensen m.fl. (red.): *Esrum Klosters Brevbog*, brev nr. 102.

lignende problem opstår i breve, som er hybrider mellem handler og donationer.¹⁴ Altså når værdien af det, som afhændedes, oversteg værdien af det, som returneredes, og man derfor stiftede sjælemesser for den resterende værdi. Rammen, som i sidste ende blev sat op for udvælgelsen af brevene, favner samtlige af de ovenstående breve. Det afgørende krav blev i sidste ende, hvorvidt de kunne sige noget om årsagerne til at afgive gods til kirken. Samtidig var det en subjektiv vurdering af, at brevene med og uden ønske om sjælefrelse var så ensformige, at de ikke kunne skilles på baggrund af en enkelt sætning. Der er, i modsætning til meget af den gængse forskning, ikke taget højde for, hvorvidt der er tale om en testamentering af gods, eller der er tale om en messestiftelse. I de sparsomme testamenter, som indgår i undersøgelsen, var der ikke belæg for at adskille årsagerne bag donationerne i de to typer af adkomstdokumenter.

Ekskluderet fra undersøgelsen er de breve, som oplyser om fuld materiel værdi retur. Det vil sige mageskifter, pantsættelser, skyldnerbreve og køb. Fremadrettet vil disse typer af breve blive betegnet som gruppe under termen handelsaftaler. Endvidere er der gjort et bevidst valg om at udelukke breve om omstridt gods, hvor den ene part er blevet påbudt at eftergive kravet på godset. For disse adkomster giver det i sammenhængen ikke mening at se på, hvorfor godset er afgivet, da forklaringen ligger i afgørelsen nærmere end donorens eget frivillige valg. Sidst, men ikke mindst er pavelige og kongelige privilegier ikke inkluderet i analysen af to årsager. Dels fordi donationerne/privilegierne både i størrelse, type og årsag vurderes at adskille sig så meget fra de andre donationer og donorer, at det ikke kan gøres uden en særskilt analyse, og dels fordi privilegierne ikke umiddelbart bidrager til besvarelsen af problemformuleringen.

Med dette ikke sagt, at ovenstående er en absolut definition på, hvad der udgør en donation, men snarere en metodisk nødvendighed for den videre læsning af artiklen og forståelsen af de anvendte data. En anden donationsdefinition ville således kunne lede til andre resultater.

---

14 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 22, 105, 114, 123.

KVINDEN I KILDERNE

Oversigt over kønsfordelingen af <u>donationer</u>						
	Dueholm		Esrum		Samlet	
	stk.	%	stk.	%	stk.	%
Mænd	45	64,3%	26	65%	71	64,5%
Kvinder	21	30%	11	27,5%	32	29,1%
Begge	4	5,7%	3	7,5%	7	6,4%
I alt	70	100%	40	100%	110	100,0%

Tabel 1, Oversigt over kønsfordelingen af donationer.

I ovenstående oversigt over donationer til de to klostre fremgår det, at donationer foretaget af kvinder udgør 29,1 procent af den samlede donationsmængde. Donationer givet alene af mænd udgør 64,5 procent, mens donationer fra ægtepar, hvor begge fremgår som donorer, står for 6,4 procent. Det ses også, at resultaterne for de to klostre ligger tæt op ad hinanden.

For at få et mere retvisende billede kan det være formålstjenstligt at se på antallet af donorer frem for antallet af donationer. Flere donationer fra samme donor tælles således blot en enkelt gang, mens ægtepar, som donerer sammen, tælles som to individuelle donorer. Dette gør sammenligning med tidligere optællinger vanskelig, da ingen tidligere optællinger har anvendt denne fremgangsmåde. Til gengæld giver det et bedre indblik i donorerne bag donationen og deres donationsmønstre. Om et individ har doneret fem gange én gård eller én gang fem gårde, skævvrider således ikke de statistiske data, da man figurerer ligeligt i statistikken. Eksempelvis repræsenterer tallet '44' i nedenstående tabel, at 44 forskellige mænd har doneret mindst én gang til Dueholm Kloster, mens 21 forskellige kvinder har doneret mindst én gang til samme.

Oversigt over kønsfordelingen af <u>donorer</u>						
	Dueholm		Esrum		Samlet	
	stk.	%	stk.	%	stk.	%
Mænd	44	67,7%	25	65,8%	69	67%
Kvinder	21	32,3%	13	34,2%	34	33%
Begge	-	-	-	-	-	-
I alt	65	100%	38	100%	103	100%

Tabel 2, Oversigt over kønsfordelingen af donorer.

Beregnes antallet af donorer, viser det sig, som det fremgår af tabellen ovenfor, at 33 procent af donorerne er kvinder. Det bør understreges, at andelen af kvindelige donorer er lige stor på de to klostre. Alene det, at de to middelalderlige kilder, med deres umiddelbare meget store forskelle, viser en ligeligt fordelt repræsentation af kvinder, er et stærkt argument for, at der ikke er tale om et enkeltstående lokalt fænomen, men en generel tendens i tiden. Med udgangspunkt i de 33 pro-

cent er spørgsmålet, hvorvidt dette er at betragte som en høj andel kvinder. Her er det formålstjenstligt at sætte tallene i en kontekst.

TALLENE I KONTEKST

Sammenlignes antallet af kvindelige donorer i de to brevbøger med antallet kvindelige aktører i de såkaldte handelsaftaler er resultatet, at kvinderne fremstår markant stærkere i donationsmaterialet. Af 78 handelsaftaler er seks indgået af kvinder, hvilket blot udgør 7.7 procent. Dueholms Diplomatarium indeholder i perioden 15 pante- og skyldsbreve og 24 breve, der omhandler salg eller mageskifte. Af disse breve er det kun to, der omtaler en kvindelig aktør i handlen. Samme resultat gælder for Esrum, hvor kvindelige aktører udgør fire af 39 handelsaftaler. I forhold til antallet af kvindelige donorer er der altså tale om en bemærkelsesværdig forskel. Til sammenligning har en undersøgelse af kvindelig repræsentation på tinge vist, at kvinder blot udgjorde seks af 679 og dermed under 1 procent.¹⁵ Den påfaldende mangel på kvindelige aktører på tinge, kan være en konsekvens af mænds juridiske repræsentation af kvinder, hvilket er en kildekritisk problematik, som også gør sig gældende i donationsmaterialet. Netop kvindernes juridiske stilling i forhold til mandens er et andet perspektiv, som er grundlæggende for forståelsen af, hvorvidt de 33 procent er at betragte som en betydelig andel. En dybdegående analyse kan ikke gennemgås inden for rammerne af denne artikel, men vil blot i korthed blive kommenteret med forbehold for, at der både har været geografiske forskelle og kronologiske udviklingsprocesser. Generelt kan det dog siges, at kvinderne indgik i samfundet på anderledes vilkår end mændene, og at der var en kønsopdelt forståelse af magt og ret.¹⁶ Den ugifte kvinde har været underlagt familiens patriark og har som udgangspunkt ikke haft ejendom at råde over eller ret til at råde. Ved ægteskab blev kvinden, med små variationer, underlagt mandens formynderskab i ejendomsretslige spørgsmål. En gift kvinde har haft mulighed for at donere sin del af arven, men kun med ægtefælles og arvingers samtykke.¹⁷ I kildematerialet ses også tilfælde, hvor gifte kvinder har doneret, men i reglen er det manden som familiens juridiske overhoved, der har stået som afsender på disse donationer.¹⁸ Så selv når der ikke har været direkte juridiske forbud mod kvindelige donationer, har praksis tilgodeset manden. Enken har været i den bedste ejendomsretslige position med råderet over ejendom og ret til at donere på lignende vilkår som mandens.¹⁹

Konsekvensen af de ejendomsretslige forhold og den gældende praksis er, at hovedparten af de donerende kvinder var enker, hvorimod mænd var den pri-

15 Vognsen: 'Velbyrdige og beskedne mænd'.

16 Jacobsen: 'Køn og magt i dansk senmiddelalder', 157.

17 Hansen: 'Inheritance, Property and Marriage', 11-30.

18 Peters: *Patterns of piety*, 40-42. Det fremgår ligeledes af optællingerne fra Dueholm og Esrum.

19 Rasmussen: 'Gaver til klostrene i middelalderen', 12.

mære donor for ægtepar. I kilderne fra Dueholm og Esrum er dette blot konstateret, hvorimod der er lavet en mere dybdegående statistik over kvindelige donores civilstand ud fra engelske kirkebøger fra sidste del af 1400-tallet og første del af 1500-tallet.²⁰ Af de oplyste tal kan det udledes, at det kun er omkring 9,8 procent af de kvinder, som donerede, der har været i et ægteskab.²¹ Mændenes juridiske repræsentation af kvinderne i de ejendomsretslige sager udgør en reel kildekritisk problematik, hvis omfang i sagens natur ikke kan estimeres. Det kan blot konstateres, at en reel andel af donationerne med mandligt fortegn har ageret for en usynlig kvindelig aktør. I en symptomatisk sag fra Finland fra den første halvdel af 1500-tallet kan man se, hvordan en kvinde på grund af en retslig disput overlod sit jordegods til højtstående embedsmænd, som i kraft af deres position har været i stand til at udføre donationen. I det endelige donationsdokument er kvinden ikke nævnt som donor, og vi kender kun hendes rolle i kraft af de forudgående retslige dokumenter.²² Et mindre kompliceret tilfælde fra de undersøgte brevbøger ses i et donationsbrev fra Henrik Margretors. Heri forlyder det, at "Alle (...) skal vide, at jeg (...) har overdraget, skødet og hjemlet al den ret, der tilkom mig på min førnævnte hustrus vegne en gård i Tisvilde (...)",²³ Formuleringen i brevet gør det klart, at der er tale om en donation foretaget på vegne af kvinden, eller at kvinden om ikke andet har været en aktiv del af beslutningsprocessen bag at donere hendes jordegods. Dog må denne gennemsigthed antages at være undtagelsen, og det er af åbenlyse grunde ikke muligt at estimere i hvilket omfang mænd har repræsenteret kvinderne i donationsbrevene. Vi ser således, at den høje andel af kvindelige donorer trods de ejendomsretslige restriktioner, som begrænser kvindernes muligheder for at donere. Derudover må det også konstateres, at hun, alt andet lige, har haft større frihed inden for donationskulturen end inden for andre ejendomsretslige områder.

Med dette kan vi drage følgende delkonklusion: Kvinderne har tilsyneladende haft mulighed for og incitament til at donere til kirken. Noget tyder på, at hun på trods af juridiske restriktioner i praksis har haft et større råderum, når det kom til donationer, sammenlignet med andre ejendomsretslige praksisser såsom mageskifter, pantsættelser, skyldsspørgsmål, salg og tinglysninger. Således falder undersøgelsen af kvindelige donationer til Esrum og Dueholm kloster ind i den herskende konsensus blandt de forskere, som tidligere har beskæftiget sig med kvindernes rolle i donationskulturen. Følgelig opstår spørgsmålet om, *hvorfor* kvinder har denne fremtrædende rolle i donationskulturen?

---

20 Peters: *Patterns of piety*, 43.

21 Peters: *Patterns of piety*, 43.

22 Lahtinen: 'By love or by law', 153.

23 Christensen m.fl. (red.): *Esrums Klosters Brevbog*, brev nr. 156.

KVINDERNES ROLLE I DØDEKULTEN SOM FORKLARINGSMODEL

For at forstå kvindernes rolle i donationskulturen er det nødvendigt at forstå det samfund, og måske i særdeleshed det religiøse fællesskab, hvori kvinderne indgik. Hvilke samtidige forhold, diskurser og kutyper, der har dannet grundlaget for, at de mange kvinder har valgt at donere. Kvindernes rolle i dødekulten, mariadyrkelsen og fromhedskulturen kan her skabe en forståelsesramme og måske en forklaringsmodel.

Forskning har vist, at der i dødekulten lå et særligt ansvar hos kvinderne. Det gjaldt både ved dødslejet og den dertilhørende kamp om sjælens destination, og ved den videre ihukommelse og mindekultur, der knyttede sig til sjælens efterliv.²⁴ Denne særlige religiøsitet blandt kvinderne manifesterede sig gennem deres opgaver ved rituelle handlinger, eksempelvis ved dødslejet. Blandt andet har en analyse af islandsk billedmateriale vist, at kvindernes fremvisning af sorg ved dødslejet var afgørende i kampen om sjælens destination.²⁵ Jeg vil tillade mig at citere to passager af historikeren Christine Peters forskning i kvindens religiøse rolle i middelalderens England. Citaterne favner på effektiv vis de tre punkter, som forskningen hidtil er enige om: 1) Kvindernes religiøsitet var repræsentant eller ansvarshavende for husholdets religiøse skæbne, 2) kvindernes religiøse rolle var koblet til kvindernes praktiske rolle som omsorgsgiver for husholdets medlemmer, 3) kvinderne havde en praktisk rolle ved de rituelle handlinger, der omgav dødslejet.

In the poem 'How the good wiff taughte hir daughtir', which survives in fourteenth- and fifteenth-century versions, the mother instructs her daughter that it is a wife's duty to go to church, to worship God on holy days and to bid her beads, and suggests that piety is an essential attribute for a young woman wishing to secure a good husband. In contrast, the equivalent male poem, 'How the wise man taught his sonne', contains only a passing reference to the son's religious obligations. (...) the implicit message of the two poems seems to be that the pious activities of the wife, and of female sex in general, are almost sufficient not only for their own religious well being but also for that of the household.²⁶

The concept of the special fitness of the female sex in matters of piety and devotion also implies a distinct gender division in religious roles. This was clearest within the household, where the role of a woman as housewife and nurturer gave her a specific

---

24 Arnórsdóttir: 'Dødslejet, sjælemesser og donationskultur', 67-70; Arnórsdóttir: 'Sjælegaver i islandsk senmiddelalder', 436-439; Duby: *Women of the Twelfth century*, 10-15; Houts: *Memory and gender*, 65-92; Peters: *Patterns of piety*, 10-40.

25 Arnórsdóttir: 'Dødslejet, sjælemesser og donationskultur', 67-70.

26 Peters: *Patterns of piety*, 10.

Kalkmaleri fra Tandslet Kirke på Als. Omkr. 1480.

sphere of responsibility. Women were often identified with the performance of ritual acts designed to procure the well being of members of the family.²⁷

De tre aspekter af kvindernes rolle i dødekulten, som afspejles i de to ovenstående citater, kan uden større overgreb mod deres naturlige form overføres til donationskulturen. Ser vi først på aspektet omkring kvinden som repræsentant og ansvarshavende for husholdets religiøsitet, forklarer dette både incitamentet og råderummet til at donere for familiens religiøse helbred. Lignende kan siges om koblingen mellem kvindernes rolle som omsorgsgiver i hjemmet og ved dødslejet.

I middelalderens verdensforståelse var liv og død ikke to adskilte koncepter, men snarere to stadier af samme eksistens.²⁸ Kvindernes rolle som omsorgsgiver ophørte ikke, blot fordi sjælen forlod kroppen. Derimod skiftede hendes måde at drage omsorg for individet form. Kvindernes rolle i dødekulten knyttede sig desuden i særdeleshed til mariadyrkelsen og hendes rolle som sjælens beskytter og fortaler ved overgangen fra livet til efterlivet.²⁹ Dette mariabilede er hyppigt fremtrædende i den danske kirkekunst, hvor Maria, som på billedet, portrætteres som fortaler for de dødes sjæle. Her ses de dødes sjæle i en strøm mod skærsildens åbning. De nøgne sjæle vender sig, nogle grædende, andre bedende, mod Maria. Her går Maria, placeret ved Jesus' højre side, i forbøn, og himmel-portene

²⁷ Peters: *Patterns of piety*, 15.

²⁸ Gordon og Marshall: 'Introduction', 1-16.

²⁹ Arnórsson: 'Dødslejet, sjælemesser og donationskultur', 63-66.

åbner sig bag hende. Scenen er langt fra enestående, og lignende scener har præget væggene i flere danske kirker rundt om i landet.³⁰ Skildringen af Jomfru Maria som ansvarshavende for den døde sjæls skæbne kan ses som en normativ kilde, et ideal at efterstræbe for senmiddelalderens kvinder. Kalkmalerier er en yderst brugbar kilde i denne sammenhæng, da de i samtiden uden nutidens overvældende informations- og billedstrøm har udgjort store dele af den visuelle forståelsesramme. Kalkmalerierne har formodentligt været et medie, som har virket både afskrækkende, belærende og incitamentsgivende.³¹ Det er ikke en ny funktion for Maria, denne funktion som ideal, men snarere en funktion, der har karakteriseret hendes helgendyrkelse fra tidligt i kristendommens historie. Hendes funktion som forbillede stadfæstes tidligt i den kristne diskurs, hvor hun etableres som et opdragende element over for det brogede kristne fællesskab. Allerede inden den var en etableret religion, var kristendommen inkluderende overfor samtlige samfundslag og derfor i høj grad i behov af et fælles referencepunkt.³² Maria var således et symbol på kvinders ansvar for de dødes sjæle, hvor hun repræsenterer det ideal, som en kvinde skulle bestræbe sig på at efterleve.

Efterhånden er kvindernes særlige rolle i dødekulten en veletableret sandhed, som er knyttet til Mariadyrkelsen og i særdeleshed manifesteret gennem praktiske handlinger i hjemmet og ved dødslejet. Noget, som dog mangler uddybning, er korrelationen mellem de religiøse ritualer i hjemmet og det økonomiske aspekt som donationerne af ejendom tilfører. Hvordan flyttes ansvaret fra den enkelte kvindes opgaver i hjemmet til den handling at donere ejendom til kirken? Et endegyldigt svar er svært at give, men man kan muligvis tale om en institutionalisering af mindekulturen, som kom med kristendommen. Ansvaret flyttedes til dels fra kvinderne i husholdet til dem, der tjente gud i klostrene. Klostrene havde de fordele, at de i store velorganiserede fællesskaber viede deres liv til kontakten med Gud. De var med andre ord eksperter på området. Deres fromme livsstil og hengivenhed bragte dem tættere på Gud, og de var derfor i en ideel position til at afhjælpe overgangen fra det verdslige liv til det evige. Endvidere kan klostrene have virket som et mere fornuftigt valg i det lange løb. Klostrene kunne ikke som slægten forsømme eller glemme deres forpligtelser overfor de afdøde, og den efterhånden altoverskyggende magtposition som klostrene befandt sig i, virkede uforgængelig i modsætning til en slægt, som kunne uddø, eller et hushold, som kunne falde sammen.³³ Det er en teori, som er svær at bevise, men antages den for en stund at være rigtig, kan den forklare, hvorfor kvinderne har følt et særligt ansvar for at forsørge sit hushold gennem donationer til klostrene. Hendes rolle i

---

30 Blandt andet Birkerød Kirke i Roskilde stift og Røddinge Kirke og Bollerup Kirke i Lund stift.

31 Svendrup: *Når ræven vogter gæs*, 17-47.

32 Rubin: *Mother of God*, 3-8 og 22-57.

33 Denne teori er hovedsageligt udformet af Duby: *Women of the Twelfth century*, 16-19.

donationskulturen kan have været en naturlig følge af, at den rolle, som klostrene opfyldte ved at tilbyde sjælefredelse og ihukommelse for de afdøde, tidligere havde været, og til dels stadig var, kvindernes opgave i hjemmet. Med stærke argumenter for at kvindernes særlige rolle i dødekulten knyttede sig til kvindernes særlige rolle i donationskulturen, havde det måske været forventeligt at se de kvindelige donationsmønstre adskille sig fra de mandliges. Dog viser optællingerne fra Esrum og Dueholm, at der er få parametre, hvor der er empirisk belæg for at konkludere store forskelle. Det kan tænkes at skyldes brevenes udformning, som er præget af deres funktion som juridisk bevis for en transaktion. Dokumenterne fortæller således, hvad der doneredes til hvem, og hvad, der ønskedes retur. Et af de parametre, hvor vi ser en forskel mellem de to køn, er hvem de ønsker sjælefredelse for. I nedenstående tabeller præsenteres alle de donationer, der omtaler et specifikt ønske om sjælefredelse og for hvem denne skal gælde eller inkludere. Tabellerne præsenterer 41 mænd og 23 kvinder. Procentsatsen længst til højre indikerer hvor mange procent af den præsenterede gruppe, som ønsker sjælefredelse for den givne kategori. Det vil sige, at det ikke er procentuelt for alle donationerne til de to klostre, men blot dem, som opfylder kravene for at indgå i tabellerne.

Messestiftelsernes omfang (mænd)																					
	Esrum					Dueholm															
sig selv	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	87,8%
forældre/forfædre	1		1		1	1		1		1	1		1		1		1		1	1	56,1%
ægtefælle	1					1	1	1	1	1			1	1	1	1	1	1	1	1	43,9%
børn/efterkommere	1										1	1			1						12,2%
søskende		1		1				1							1					1	14,6%
alle kristne/døde																				1	2,4%
en anden							1		1												4,9%

Tabel 3, Mandlige messestiftelsers omfang.

Messestiftelsernes omfang (kvinder)																					
	Esrum					Dueholm															
sig selv	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	87,0%
forældre/forfædre	1		1			1					1		1		1		1		1	1	56,5%
ægtefælle			1					1		1			1		1		1		1	1	43,5%
børn/efterkommere			1					1					1		1				1	1	34,8%
søskende																					0,0%
alle kristne/døde	1							1		1										1	17,4%
en anden									1												4,3%

Tabel 4, Kvindelige messestiftelsers omfang.

Af tabellerne fremgår det, at 87,8 procent af mændene ønskede sjælefredelse for dem selv, mens 87 procent af kvinderne gjorde det samme. Både kategorierne 'forældre' og 'ægtefæller' var også ligeligt inkluderet blandt de to køn. Blandt kvinderne ses en større tendens til at inkludere deres børn i sjælefredelsen – henholdsvis 34,8 procent hos kvinderne mod 12,2 hos mændene. Til gengæld har ikke en eneste kvinde ønsket sjælefredelse for sine søskende, mens søskende indgik

i 14,6 procent af mændenes breve. Tallene står åbne for flere tolkningsmuligheder, men forskellen mellem kønnene i forhold til inklusion af henholdsvis børn og brødre kan være et symptom på samtidens samfunds- og familiestruktur. Manden forblev gennem hele sit liv knyttet til sin stamfamilie, mens kvinden ved giftemål blev tilknyttet mandens familie og stamtræ gennem fødslen af fælles børn. Et tidligt eksempel herpå er den frankiske adelskvinde Dhuoda, der i midten af det niende århundrede skrev en manual til sin søn, William, hvori hun instruerede sønnen i at bede for sin faders slægt med henvisning til, at det var herfra, han skulle få sin verdslige arv.³⁴ Der ligger i inklusionen af børnene en bekræftelse på den kvindelige moderrolle, som er så cementeret i det kvindelige 'jeg', at det kan være umuligt at skelne mellem et religiøst baseret moderideal, en biologisk betinget moderfølelse³⁵ og en samfundskonstrueret moderrolle. Alt andet lige passer dette billede ind i det omsorgsideal, som Maria repræsenterede i døde-kultens skildring af hende. Hvad angår inklusionen af 'alle kristne sjæle', eller som det også betegnes 'alle døde', må det blot konstateres, at fire kvinder har nævnt det, mens samme kun gør sig gældende for en enkelt mand. De 15 procentpoints forskel kan virke misvisende, når det tages i betragtning, at forskellen er baseret på fem breve samlet. Skulle det ved yderligere undersøgelse vise sig at være en indikation for en tendens, vidner det om en bredere inklusion blandt kvinderne. Dette stemmer godt overens med den forklaringsmodel, der finder sit grundlag i den omsorgsgivende og ansvarstagende kvinde.

SYNDEN I DONATIONSFORSKNINGEN SOM ET OVERSET ASPEKT

Sættes ovenstående analyse i kontekst med den eksisterende donationsforsknings årsagsforklaringer, er skyldsspørgsmålet et perspektiv, som kan anses for at være overset. Diskussionsgrundlaget bygger på den forskning, som beskæftiger sig med donationskulturens motiver generelt. Det vil sige forskning, som ikke beskæftiger sig med køn, men som derimod fokuserer på den sociale praksis, som kaldes donationskultur.

Fælles for forskningen i donationskulturen er, at alle peger på, at det har været frygten for skærsilden og ønsket om sjælfrelse fra sine synder, som har været den primære drivkraft bag donationerne. Lars Bisgaard har med sin bog *Tjenesteideal og fromhedsideal* fra 1988 undersøgt adelens tænkemåde og mentalitet. Hans arbejde har været grundlag for megen debat om netop mentalitetshistorie, men også grundlag for meget af den videre nordiske forskning i fromhedskulturen. Bisgaard forklarer senmiddelalderens donationskultur ved at se på samtidens verdensforståelse, hvor livet og efterlivet eksisterede som to interagerende faser i menneskets eksistens. Han skriver blandt andet, at "både messen og te-

34 Duby: *Women of the Twelfth century*, 11.

35 Den fødende kvinde har både fysisk og psykisk været nærmere knyttet til den høje spædbarnsdødelighed og risikoen for død i barselsseng.

stamentet taler således om at omdanne denne verdens forgængelige gods til det, der er af evighed”.³⁶ Lidt anakronistisk betegner han dette som en langtidsinvestering i sjælens frelse. Ligeledes tolker Per Ingesman senmiddelalderens donationskultur ud fra de underliggende samfundsstrukturer tæt knyttet til samtidens forståelse af det verdslige versus det evige. Her udtrykker Ingesman meget elegant i forbindelse med sin analyse, at ”i sin inderste kerne var drivkraften religiøs: Det var ønsket om sjælens frelse – eller frygten for fortabelse – der var baggrunden for gaverne til kirken”.³⁷ Forskningen, som støtter denne forklaringsmodel er omfattende, hvorimod ingen hidtil har konstateret, at dette udsagn skulle kunne modbevises. Det står altså klart, at sjælefrelsen har været en af de primære, om ikke den primære, drivkraft bag donationskulturen.

Hvis sjælefrelsen var det primære motiv, er det nærliggende at overveje, hvorvidt kvinder har doneret meget, fordi de i særlig grad behøvede sjælefrelse. Heri ligger også en hidtil udforsket tolkning af kvindernes rolle i donationskulturen, der beskæftiger sig med hvorvidt diskursen omkring den syndige kvinde har indoktrineret et særligt incitament til at søge sjælefrelse for sine synder.

Over for fortællingen om Maria stod fortællingen om Eva som personificeringen af kvinders svaghed og syndige natur. En fortælling, som kunne bruges til at berettiggende det patriarkalske samfund med kvindelig underlegenhed i mange af samfundets aspekter.³⁸ Denne fortælling har været en væsentlig del af kirkens lære, og spørgsmålet om skyld, i særlig grad kvinders, har præget den teologiske debat op gennem tiden.³⁹ Problematisk for forskningen indenfor feltet er tilbøjeligheden til at beskæftige sig ensidigt med kirkens komplekse kvindesyn med henvisning til den voldsomme, men effektfulde, misogyniske retorik, som der findes eksempler på.⁴⁰ I realiteten har retorikken omkring kvinder befundet sig på et langt spektrum mellem ”the pit and the pedestal”,⁴¹ som det før er blevet udtrykt om kvindernes position i denne retorik. Her er den teologiske debat om kvindernes skyld opsat som et udgangspunkt for debat i forhold til deres rolle i donationskulturen.

Eva var personificeringen af kvindernes iboende svaghed og forfaldenhed til synd, som berettiggende den patriarkalske samfundsstruktur med kvindelig underlegenhed i mange af samfundets aspekter, herunder ejendomsretten.⁴² Eva er for eftertiden ikke lige så synlig i kilderne som Maria: Man dyrkede ikke kvindens synd, som man dyrkede hendes fromhed. Ikke desto mindre var det en kendsgerning, at kvinder i flere aspekter blev betragtet som underlegne, og i de teolo-

---

36 Bisgaard: *Tjenesteideal og fromhedsideal*, 72.

37 Ingesman: 'At mageskifte det timelige med det åndelige', 3.

38 Peters: *Patterns of piety*, 130-151.

39 Phipps: *Genesis and gender*, 37-66.

40 Reider: 'The uses and misuses of misogyny'

41 Power: 'The position of women', 401.

42 Peters: *Patterns of piety*, 130-151.

giske debatter fandt man i skabelsesmyten argumenterne for det patriarkalske hierarki.⁴³ Hvorvidt denne diskurs har indoktrineret en særlig skyldfølelse, og i den sammenhæng en særlig frygt for skærsilden, der skulle skabe incitament til flere donationer, er mindre klart. Hvordan kvinderne har modtaget budskabet i de teologiske debatter, har vi i kraft af emnets følelshistoriske karakter svært ved at belyse. Overfor det følelshistoriske spørgsmål står kildematerialets of- ficielle eller pragmatiske karakter.⁴⁴ Diskursen om kvinden som bærer af en sær- lig skyld er derfor beviselig, mens det er sværere at finde håndgribelige kilder til belysning af, hvorvidt denne diskurs skulle have affødt et særligt incitament for kvindernes donationer. Forskning har for eksempel vist, at der i de undersøgte områder af England blev betalt for færre lys ved kvinder og børns begravelser. Der blev ligeledes stiftet færre messer, og færre præster hyldede dem i deres død med sang, da "the reputation of women, and especially widows, for piety meant that less expenditure on intercession at their deaths could be justified."⁴⁵ Her- med et resultat, som peger væk fra, at frygten for skærsilden skulle være særlig fremtrædende hos kvinderne. Alligevel er der stadig et skyldsaspekt i donations- forskningen, som ikke kan forklares ved at se på kvindernes rolle i dødekulten, og som må stå åben for videre forskning. Her skal det understreges, at hvis de to kvindebilleder skal kunne sameksistere som komplementære forklaringsmodel- ler for kvindernes rolle i donationsforskningen, kræver det en forståelse for, at de to kvindebilleder understøtter hinanden i kirkens opdragelse af kvinderne; med Eva som skræmmeeksempel på kvindernes syndige natur og Maria som et uop- nåeligt ideal til efterstræbelse.

SOCIAL OG ØKONOMISK VINDING I KLASSISK GAVETEORI

Et andet aspekt som klassisk donationsforskning berører, men som ikke finder sin forklaring i kvindernes rolle i dødekulten, er donationens funktion som mani- festering og konsolidering af social status. Donationen til kirken kunne cemente- re den sociale status, sikre ihukommelse og manifestere magt. Noget, som i særlig grad har været i fokus i udenlandsk forskning.⁴⁶

Det teoretiske grundlag for forståelsen af dette aspekt er sociologen Marcel Mauss' efterhånden kanoniserede værk *Essai sur le don*. For den vestlige dona- tionsforskning er det særligt kernen i Mauss' teori, som finder sin anvendelse. I kernen af Mauss' teori ligger forståelsen af, at ingen gave er gratis, men at ga-

---

43 Teologiske debatter om kvinders skyld i skabelsesmyten: Phipps: *Genesis and gender*, Po- wer: 'The position of women', Peters: *Patterns of piety*, 130-151 og Harveys: 'Early English feminism'. Om den middelalderlige teologiske debat om menstruation: Wood: 'The doctor's dilemma'

44 Jacobsen: *Kvindeskikkelser*, 247.

45 Peters: *Patterns of piety*, 42.

46 Rosenwein: *To Be the Neighbor of Saint Peter*; Silber: 'Gift-giving in the great traditions'; Bij- sterveld: *Do ut des*.

ver skaber en relation mellem giver og modtager. Gaver skaber forpligtelser mellem parterne, som skaber et netværk af reciprocitet – eller gaveudveksling. Et aspekt af Mauss' teori, som skaber problemer, når teorien i sin helhed skal bruges til at analysere den vestlige donationskultur, er hans magiske hau-begreb. Hau er et begreb som Mauss har lånt fra Maoriernes sprog og kultur. Mauss tolkede hau-begrebet som en spirituel kraft, som lå i genstanden og søgte tilbage til sin oprindelige ejer. Denne iboende hau var drivkraften bag reciprocitetsnetværket, og ved brud mod forpligtelserne i reciprocitetsnetværket kunne den spirituelle kraft gennem magi straffe forbryderen.⁴⁷ Her har antropologen Marshall Sahlins tillagt en mere afmystificeret tilgang til Mauss' teori, som gør hans tolkning særlig brugbar ved analyse af donationskulturen. I Sahlins' tolkning af Mauss' teori forklares hau-begrebet gennem sociale normer og forventninger. Reciprocitetsnetværket er drevet af, at det er umoralsk at bryde sine forpligtelser og at profitere på en gave. Bryder man med de sociale normer, som indgår i dette reciprocitetsnetværk, kan det føre til, at individer eller samfundet i sin helhed kan straffe forbryderen. I donationskulturen kan dette eksempelvis ske gennem social udelukkelse, glemsel eller skam.⁴⁸

Ved at se på donationen som en social manifestering af status, finder man måske en af årsagerne til, at donationer var særligt populære blandt enker. Enkens position i samfundet var i senmiddelalderen præget af usikkerhed og en ikke uproblematisk social og økonomisk situation. Dette gjorde sig i særdeleshed gældende, hvis der ikke var voksne børn eller andre slægtninge til at tage sig af dem.⁴⁹ Donationen kan ses som en måde for den sårbare enke at sikre social aktualitet og manifestere sin position som familiens overhoved. I en tid med kriser og sociale omvæltninger kan det ikke have været en dårlig investering.⁵⁰ Endvidere ses der i kilderne en tendens til, at det særligt er kvinder, der sikrer sig økonomisk i alderdommen gennem sine donationer, såkaldte aftægtsordninger. Aftægtsordningerne indebar som regel et sted at bo, korn og andre madvarer, græsning til får, heste og kvæg og/eller mulighed for tørvegravning. Det er primært et fænomen blandt Dueholms donorer med to mandlige donorer fra Esrum - begge præster - som undtagelse.⁵¹ I optællingerne fra Dueholm fremgår det, at fire enker ønskede aftægtsordning for dem selv.⁵² En ugift kvinde stiftede først en aftægtsordning for sig selv, hvorefter hun tilføjede, at hun ville have mulighed for at indtræde i ordenen i sin alderdom.⁵³ Det sidste kan både være for at sikre mad og husly i alderdommen, men mere sandsynligt er det dog, at det var en investering i en

---

47 Mauss: *The Gift*.

48 Sahlins: 'The spirit of the gift', 149-183.

49 Jacobsen: *Kvindeskikkelser*, 98-103 og 111-112.

50 Jacobsen: *Kvindeskikkelser*, 96-98.

51 Christensen m.fl. (red.): *Esrum Klosters Brevbog*, brev nr. 139 og 148.

52 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 30, 39, 88 og 94.

53 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 50 og 73.

standsmæssig begravelse og dermed sjælefredelse. Et lignende eksempel ses for en enke.⁵⁴ Der er et enkelt tilfælde med en kvinde, som ønskede aftægtsordning for hendes mø, som hun skyldte penge,⁵⁵ mens kun et enkelt ægtepar sikrede deres fælles alderdom.⁵⁶ Og der ses et eksempel på to brødre, der stiftede en aftægtsordning på vegne af deres mor.⁵⁷ Mandlige donationer, som skulle sikre manden selv, er der fire eksempler på,⁵⁸ hvor det dog i et af tilfældene er usikkert, hvorvidt mandens kone var i live og inkluderet.⁵⁹ Lidt firkantet kan det siges, at Dueholms donationer sikrede ni kvinder i deres alderdom, mens tallet for mænd var fem. Tallene skal desuden ses i forhold til forskellen i antallet af kvinder og mænd, der donerede – henholdsvis 21 kvinder og 44 mænd. Tallene indikerer, at kvinderne har haft et større behov for at sikre sig i alderdommen end mændene, og at vi i dette socioøkonomiske motiv finder en af drivkræfterne bag den fremtrædende kvindelige tilstedeværelse i donationskulturen. En endegyldig konklusion ville dog kræve yderligere undersøgelser med henblik på at sikre repræsentativiteten af det undersøgte kildegrundlag. Indtil videre må resultatet siges at indikere, at der i social og økonomisk sikring findes en plausibel forklaringsmodel.

KONKLUSION

Flere forskere har gennem tiden bemærket og kommenteret en særlig kvindelig tilstedeværelse i donationskulturen. På trods af fleres undren er emnet aldrig blevet selvstændigt undersøgt eller forsøgt forklaret.

Undersøgelser af brevbøgerne fra henholdsvis Dueholm og Esrum tilslutter sig hvad den tidligere forskning har indikeret, nemlig at kvinderne fremstår som en aktiv og talstærk aktør i donationerne til kirken. Inden for de opsatte rammer udgør kvinder 33 procent af den samlede gruppe af donorer til de to klostre. Andelen af kvindelige donorer fordeler sig ligeligt mellem to meget forskelligartede brevbøger, hvilket må siges at styrke resultatets validitet. Noget tyder altså på, at kvinderne på trods af juridiske restriktioner i praksis har haft et større råderum, når det kom til donationer, sammenlignet med andre ejendomsretslige praksisser såsom mageskifter, pantsættelser, skyldsspørgsmål, salg og tinglysninger. Det efterlader spørgsmålet om, hvorfor det forholder sig således.

Der er meget, som tyder på, at der er en kobling mellem kvindernes plads i dødekulten og hendes plads i donationskulturen. Kvinderne har i dødekulten stået som ansvarshavende for husholdets religiøse skæbne. En rolle, som blev eksemplificeret af Jomfru Maria som ideal til efterstræbelse. Kvindens rolle i dødekulten forklarer både incitamentet og råderummet til at donere for familiens verds-

---

54 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 95.

55 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 153.

56 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 148.

57 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 52.

58 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 47, 48, 61 og 113.

59 Kæseler (red.): *Dueholms Diplomatarium*, brev nr. 61.

lige og åndelige helbred, da deres forpligtelser som omsorgsgiver for husholdets medlemmer ikke ophørte ved døden, men skiftede form fra at være en fysisk handling i hjemmet til at manifestere familiens sorg ved dødslejet og donere til kirken i håb om sjælfrelse. Kvindernes plads i donationskulturen kan have været en naturlig følge af, at den rolle som klostrene opfyldte ved at tilbyde sjælfrelse og ihukommelse for de afdøde, tidligere udelukkende havde været kvindernes opgave i hjemmet.

Der er dog aspekter af kvindernes rolle i donationskulturen, som ikke finder sin forklaring i dødekulten. Mest centralt er spørgsmålet om skyld og synd som drivkraft. Forskning i donationskulturen har utvetydigt fundet, at frygten for skærsilden og ønsket om sjælfrelse er den primære drivkraft bag donationerne. Hvis sjælfrelsen er det primære motiv, er det nærliggende at overveje, hvorvidt kvinder har en fremtrædende rolle i donationskulturen, fordi de i særlig grad behøvede sjælfrelse. Og endvidere, om dette kan kobles til diskursen i den religiøse sfære om kvinden som særligt syndig med Eva som modstykke til Maria. Inddragelsen af denne forklaringsmodel ville tilgodese flere aspekter af kirkens komplekse kvindesyn.

En umiddelbar vurdering af brevene peger også på, at social og økonomisk sikring i alderdommen kan have været en særlig motivationsfaktor blandt kvinderne. Tendensen i brevene kræver yderligere undersøgelse, men taler ind i en, i international forskning, etableret forklaringsmodel. Det forekommer usandsynligt, at den sociale og økonomiske drivkraft kan stå alene som årsag til den kvindelige repræsentation i donationskulturen, men det er derimod meget muligt, at de forskellige forklaringsmodeller kan stå sammen om at forklare årsagerne bag de kvindelige donationer. Der er dog heller ikke noget, der tyder på, at de åndelige og de verdslige forklaringer ikke skulle kunne komplementere hinanden.

LITTERATUR

- Arnórsdóttir, Agnes: 'Dødslejet, sjælemesser og donationskultur i Middelalderen'. I Yvonne Maria Werners (red.): *Døden som katharsis – Nordiska perspektiv på dödens kultur och mentalitetshistoria*, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2004, 60-80.
- Arnórsdóttir, Agnes: 'Sjælegaver i islandsk senmiddelalder – Religiøs formidling og familiestruktur'. I Per Ingesman, Agnes Arnórsdóttir og Bjørn Poulsens (red.): *Konge, Kirke og Samfund – De to øvrighedsmagter i dansk senmiddelalder*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2007, 415-442.
- Bay, Ole: 'Donationerne til kirken i dansk senmiddelalder'. I Per Ingesman og Jens Villiam Jensens (red.): *Danmark i senmiddelalderen*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1994, s. 317-341.
- Bijsterveld, Arnoud-Jan A.: *Do ut des – Gift Giving, Memoria, and Conflict Management in the Medieval Low Countries*, Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2007.
- Bisgaard, Lars: *Tjenesteideal og fromhedsideal – Studier i adelens tænkemåde i dansk senmiddelalder*, Aarhus: Aursia, 1998.
- Christensen, Bent m.fl. (red.): *Esrums Klosters Brevbog, bd. 1*, med oversættelse, indledning og fodnoter af Bent Christensen, Anne Elverskov, Karl-Erik Frandsen, Jens Anker Jørgensen,

- Bente Thomsen og Chr. Gorm Tortzen, København: Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet, 2002.
- Duby, George: *Women of the Twelfth century, Vol. two: Remembering the dead*, Cambridge: Polity Press, 1998.
- Dübeck, Inger: *Kvinder, familie og formue. Studier i dansk og europæisk retshistorie*, København: Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet, 2003.
- Gordon, Bruce og Peter Marshall: 'Introduction: placing the dead in late medieval and early modern Europe'. I Bruce Gordon og Peter Marshall (red.): *The place of the dead - Death and remembrance in late medieval and early modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 1-16.
- Hansen, Lars Ivar: 'Inheritance, Property and Marriage in Medieval Norway'. I Cordelia Beattie og Matthew Frank Stevens (red.): *Married women and the law in premodern northwest Europe*, Woodbridge: The Boydell Press, 2013, 11-30.
- Harvey, Richard: 'Early English feminism and the Creation Myth', *The Historian*, 45/1, 1991, 35-48.
- Houts, Elisabeth van: *Memory and gender in medieval Europe 900-1200*, London: MacMillan Press LTD, 1999.
- Ingesman, Per: 'At mageskifte det timelige med det åndelige – Religiøs gavegivning i Vesteuropæisk middelalder', *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 28, 1996, 3-27.
- Jacobsen, Grethe: *Kvindeskikkelser og kvindeliv i Danmarks middelalder*, København: Gads forlag, 1986.
- Jacobsen, Grethe: 'Køn og magt i dansk senmiddelalder'. I Agnes Arnórsóttir, Per Ingesman og Bjørn Poulsens (red.): *Konge, Kirke og Samfund – De to øvrighedsmagter i dansk senmiddelalder*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2007, 151-176.
- Jakobsen, Michael Nobel: 'MYTE: Beslaglagde den danske kongemagt alt den katolske kirkes gods ved reformationen i 1536?', *Danmarkshistorien.dk* 06.02.2017, (26.09.2019).
- Kæsseler, Arnold (red.): *Dueholms Diplomatarium - Vidnebreve, sjælemesseaftaler, gavebreve samt andre dokumenter fra sanct Johannes og Marie Magdalene kloster Dueholm i Mors i tiden 1371 til 1561*, Erslev: Forlaget For Tiden, 2003.
- Lahtinen, Anu: 'By love or by law – choices of female donors in fifteenth- and sixteenth-century Sweden'. I Ole-Albert Rønning, Helle Møller Sigh og Helle Vogts (red.): *Donations, inheritance and property in the Nordic and Western world from late antiquity until today*, London og New York: Routledge, 2017, 146-164.
- Mauss, Marcel: *The Gift – The form and reason for exchange in archaic societies*, oversat af W.D. Halls med forord af Mary Douglas, London: Routledge, 1954 (1993).
- Nielsen, O.: *Dueholms Diplomatarium. Samling af breve 1371-1539, der i sin tid ere opbevarede i St. Johannesklostret Dueholm på Morsø*, København: Gyldendals Boghandel for Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, 1872.
- Peters, Christine: *Patterns of piety – Women, gender and religion in late medieval and reformation England*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Phipps, William E.: *Genesis and gender – Biblical myths of sexuality and their cultural impact*, New York: Preager Publishers, 1989.
- Power, Eileen: 'The position of women'. I D. G. Crump og E. F. Jacobs (red.): *The legacy of the middle ages*, Oxford: Clarendon Press, 1926, 401-434.
- Rasmussen, Linda: 'Gaver til klostrene i middelalderen - Den sociale og kønsmæssige fordeling af donatorer på danske herreklostre indtil 1385', *Kirkehistoriske Samlinger*, 1991, 7-48.
- Reider, Paula M.: 'The uses and misuses of misogyny: A critical historiography of the language of medieval women's oppression', *Historical Reflections*, vol. 38, nr. 1, 2012, 1-18.
- Rosenwein, Barbara H.: *To Be the Neighbor of Saint Peter - The Social Meaning of Cluny's Propriety, 909-1049*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 2006.
- Rubin, Miri: *Mother of God – A history of the Virgin Mary*, London: Allen Lane, 2009.
- Sahlins, Marshall: "The spirit of the gift". I Marshall Sahlins: *Stone age economics*, Chicago/New York: Aldine Atherton, 1972, 149-183.

- Silber, Ilana: 'Gift-giving in the great traditions: the case of donations to monasteries in the medieval West', *European Journal of Sociology*, vol. 36, nr. 2, 1995, 209-243.
- Svendrup, Torben: *Når ræven vogter gæs – reformationen i de danske kalkmalerier*, Danmark: Kristeligt Dagblads Forlag, 2017.
- Vognsen, Frederik Lyng: 'Velbyrdige og beskedne mænd – Stand og status i senmiddelalderen', *Historisk tidsskrift*, bind 118, hæfte 1, 2018, 51-75.
- Wood, Charles T: 'The doctor's dilemma: Sin, salvation, and the menstrual cycle in medieval thought', *Speculum*, vol. 56, nr. 4, 1981, 710-727.

NORA AMALIE MUNCH ANDERSSON

STUD. MAG.

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

HISNMA@CAS.AU.DK

ABSTRACT (UK)

Nora Amalie Munch Andersson: For the salvation of my soul?: The special female role in late medieval Danish culture of donation

Female donors constitute an estimated 33 percent of donors who donated to Esrum and Dueholm Monastery in the time between 1250-1536. Considered the legal framework and compared to similar sources this female representation is to be deemed significant. On this background, I strive to answer the question of how the significant female role in the donation culture can be explained by the female role in the religious community.

It is argued that the significant female representation in the donation culture can be linked to the extraordinary female role in the culture surrounding death, the afterlife and the memory of the dead. Central for the argument is how the female role is represented by the Virgin Mary. Furthermore, it is discussed how alternate explanations addresses some of the issues which are not answered by the main argument. Most central is the question of guilt and sin as a driving force, which is central in all research literature on medieval religious donations. The discussion will also comment on which socioeconomic conditions may have affected the donation pattern either as an alternative or a complementary explanation. Thus, opening up for further discussion of the subject.